



Masonit

Folkhemmets och möjligheternas material

Masonit har blivit ett kulturarv i 1900-talets svenska bostäder som kan hittas i väggar, tak, golv, dörrar och inredningar. Sedan 1929 har det varit ett billigt, lättillgängligt, lätthanterligt och miljövänligt material för att bygga och inreda bostäder och under några årtionden på 1900-talet var masonit det dominerande väggbildande materialet i Sverige. Men vad är egentligen masonit? Hur har man använt det och hur kan man underhålla det?

Begreppet masonit

Knappast något varumärke för träfiberskivor är lika väl etablerat på den svenska byggmarknaden som *Masonite* från Masonite AB i Rundvik. Masonit har därför i vardagligt tal blivit synonymt med all slags hård board, oberoende av tillverkare. Andra varumärken som *Unitex*, *Fibrex*, *Karlit*, och *Asfrock* vittnar om materialets popularitet.

Funkisen, folkhemmet och tuberkulosen

Masonit blev tidigt funktionalismens favoritmaterial, mycket beroende på att den är formbar och som gjord för stora jämna ytor, egenskaper som var väl anpassade till den rådande estetiken. Masonit fick sitt genombrott i Sverige i samband med Stockholmsutställningen 1930. Masonitens lätthanterlighet gav förutsättningar för ett snabbt genombrott på marknaden även om nyproduktionen av bostäder vid den tiden var svag. Framförallt köken kom från början att kläs in med

masonitskivor och där kom det nya materialet till sin fulla rätt. Det som var nyckeln till materialets framgång var dock den hygienism som följde på kampen mot tuberkulosen och som helt formade folkhemmet. Hemmen skulle vara lika rena och lättstädade som sanatoriernas salar och i alla miljöer gällde det att undvika dammsamlande listverk. I hygienens namn kläddes därför äldre profilerade snickerier in. På ett enkelt sätt kunde gamla nedslitna interiörer på så vis bli både mer lättskötta och få ett sken av modernitet. Bostadsbristen ledde till slut till krav på en effektiv nyproduktion vilket bäddade för ett rationaliserat byggande där serietillverkningen och masoniten hade sin givna plats.

Masonit i Västerbotten

I Västerbotten har det funnits två tillverkare av masonit: *Masonite AB* i Rundvik, som tillverkade hård board under varumärkesnamnet *Masonite*, och *Scharin-Unitex AB* i Clemensnäs, som an-



vände sig av varumärkesnamnen *Unitex* för hård board och *Unite* för porös board. Masonite AB grundades 1928 av Nordmalings Ångsågs AB och är idag ensamt i världen om att använda den ursprungliga Masonmetoden för tillverkningen. AB Scharins söner började tillverka träfiberskivor 1936, men sedan marknadssituationen drastiskt försämrats på 1970-talet tvingades företaget 1980 i konkurs varefter driften övertogs av nybildade Scharin-Unitex AB. All produktion av board i Clemensnäs upphörde 1992 då man flyttade produktionen till södra Hälsingland. Som mest fanns det i Sverige 19 hårdboardfabriker, av vilka endast två har överlevt till idag: Masonite AB i Rundvik och Karlit i Karlsholms bruk, söder om Gävle.

Användningsområden

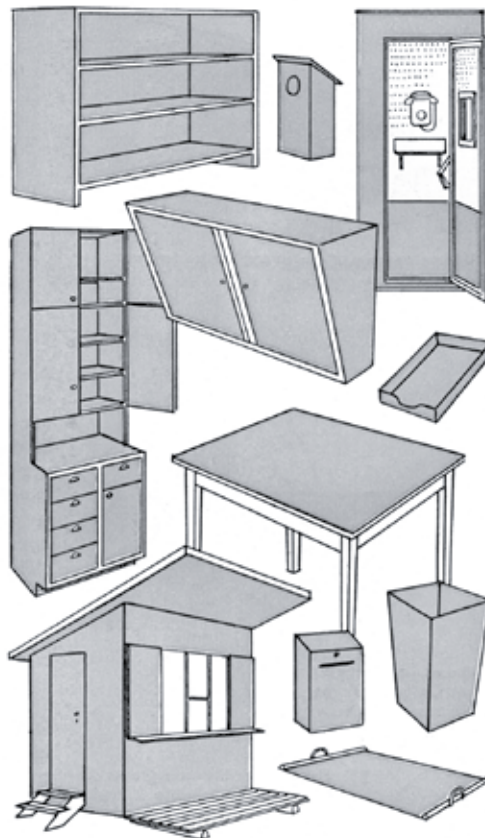
Få byggmaterial har under 1900-talet haft så många olika användningsområden och funktioner i byggandet som masoniten. Masonit delas in i hård och porös board, av vilka den hårda

kan oljehärdas till skillnad från den porösa boarden. Vid utvändigt beklädnad av väggar användes den hårda boarden för att efterlikna träpanel eller puts. Hård board användes även till inredningar och som undertak till tegeltak, vilket är ett stort användningsområde än idag. Porös board användes främst till isolering men också som fäste för fasadputs som kunde påföras direkt på boarden. Förutom den hårda och den porösa boarden fanns det även medelhård board, s.k. byggboard, vars väsentliga användningsområden var och är för ytterväggar och inre regelväggar.

Av masonit gjordes även förädlade produkter, som parkettgolv, sandboard som efterliknade eternite samt rutade masonittak. Under 1970-talet konkurrerades masoniten ut av spån- och gipsskivorna som gav nya konstruktionsmöjligheter och bättre brandskydd. Efter 1970-talets oljekris fick råvaran till masoniten, som dittills nästan varit gratis, dessutom ett pris som energikälla, vilket innebar en väsentlig prishöjning.



Faites-le avec UNITEX



Materialegenskaper

Masonit består enbart av trä och vatten som värmts upp och sedan pressats samman utan tillsatser. Det är ett av de miljövänligaste material man kan bygga med idag. Masonit från Masonite AB var också det allra första byggmaterialet som godkändes och rekommenderades av Astma- och Allergiförbundet i mitten av 1990-talet. Eftersom masonit alltigenom är en träprodukt kan den bearbetas med vanliga träverktyg. Det är även böjbart och formstabil och förändras inte med tiden.

Innan användning måste skivorna blötläggas, annars slår de sig med tiden. Blötlaggningsen kan utföras genom att ytan fuktas med en blöt trasa eller en piassavakvast så att man får en jämn vattning över hela ytan. Skivorna fuktas med vatten på den rutade s.k. virasidan, och plattorna lagras sedan med dessa sidor mot varandra under 48 timmar. Vid fuktningen sväller plattorna, men sedan de spikats upp torkar de och krymper sig helt släta.

Masonit spricker inte och ger inga stickor. Den är naturligt motståndskraftigt mot fukt och motstår dessutom extrema temperaturer. Om masoniten utsätts för extrem fukt kan den dock till slut börja mögla, men det tar längre tid för mögel att få fäste på masonit än på vanligt trä. Ytan på masoniten är slät, lättmålad och lättstädad och drar mycket mindre färg än t.ex. trä. När en masonitskiva är uttjänt kan den brännas eller grävas ner.

Att bevara masonit

Många gamla hus har under 1900-talet renoverats med hjälp av masonit men det finns också hus som ursprungligen byggdes av masonit. I dessa hus är masoniten ett värdefullt inslag som är viktigt att bevara och vara rädd om.

Som nybliven husägare har man ofta stor slagna planer på hur huset ska byggas om och förbättras och kanske upptäcker man inte de kvalitéer som finns. Också en anspråkslös byggnad kan ha stort kulturhistoriskt värde eller ha betydelse för hur man upplever en miljö. Vid eventuella reparationer eller ombyggnader, särskilt av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, bör begreppet varsam renovering gälla. En anledning att renovera byggnaden på ett varsamt

sätt, t.ex. genom att bevara originalmaterial, är att varje hus berättar en historia om äldre stilideal och livsmönster. Har man ett bostadshus, uthus, garage eller cykelskjul med masonit är det därför värdefullt att spara det eftersom det idag återstår ganska få byggnader av det slaget. Om man byter ut masoniten mot exempelvis spåntad panel eller gipsskivor förlorar man en del av det som ger huset dess kulturhistoriska värde.



Goda råd om vård och underhåll

För att våra hus ska fungera väl under en lång period krävs att man regelbundet kontrollerar och underhåller dem. Eventuella fel och skador kan då upptäckas och åtgärdas på ett så tidigt stadium som möjligt, vilket ofta innebär begränsade ingrepp. Kunskapen om hur man renoverar masonit är än så länge mycket begränsad, framförallt beroende på att renoveringar hittills har handlat om att avlägsna masoniten och renovera eller återskapa det som finns under den.

Har man planer på att renovera en fasad klädd med masonit är det vissa frågeställningar som man bör fundera över: Vilken typ av masonit har man använt? Vilken sida är vänd utåt – den släta sidan eller virasidan? Vad efterliknar skivorna – träpanel eller puts? Hur är skivorna fastspikade och med vilken typ av spik? Hur är skivorna målade, vilken färgtyp har använts? Ett vanligt problem med masonitfasader är att skivorna blir buckliga. Ofta beror detta på att skivorna inte

har fuktats innan uppsättning men det kan också bero på att man har använt för tunna skivor eller att man inte har målat kanterna på skivorna, som då kan suga vatten. Har skivorna väl blivit buckliga är det inte säkert att det går att rätta till. Man kan prova med att lossa skivorna och fukta dem på nytt och sedan pressa dem släta. När skivorna sedan sätts upp på nytt spikas de fast relativt tätt med en kraftig läkt. Om inte detta hjälper måste man byta ut skivorna. Om möjligt bör man då byta ut dem med samma typ av skivor.

Dagens masonit är inte lika beständig som den gamla som kunde hålla upp till 60-70 år. Detta beror på att den gamla masoniten innehöll aluminiumsulfat, som kallades oxblod på grund av sin färg. Skivorna impregnerades förr även med paraffin. Vid målning av masonitfasader bör man använda samma färgsystem som för en vanlig träfasad, dvs. grundolja, grundfärg och täckfärg.

Att använda masonit idag

Det finns många argument för att man ska använda masonit idag, både kulturhistoriska, miljömässiga och tekniska. Ur kulturhistorisk synpunkt bör man vid renovering och ombyggnad använda samma material som ursprungli-

gen, eftersom materialet är en del av det som gör husets karaktär och dessutom berättar en viktig historia om den tidens byggande och människornas drömmar och mål. Om masoniten är ursprunglig i eller på huset har den ett kulturhistoriskt originalvärde som är oersättligt.

Ur miljömässig synpunkt är masonit ett bra val då den inte avger några ohälsosamma ämnen. Att renovera det befintliga materialet istället för att ersätta det är dessutom både resurssnålt och ekonomiskt. Ur teknisk synpunkt har masonit en bra hållfasthet. En masonitvägg håller till skillnad från t.ex. en gipsvägg för att fästa upp saker i med vanlig träskruv och man slår inte hål på masoniten utan väldigt grova tillhyggen.

Även dagens masonit kan användas både utvändigt på fasad och tak och invändigt till inredningar och beklädnader. Dagens masonit har dock förändrats och om man ska klä en fasad med masonit bör man därför använda sig av en tjockare skiva för att uppnå samma hållbarhet som den gamla masoniten. Mellan 6,4-8 mm tjocka skivor, gärna av oljehärdad hård masonit, bör användas; alternativt k-board som är 7,5 mm tjock. Inomhus bör man inte använda oljehärdad masonit på grund av lukten.

Innan uppsättning måste skivorna blötläggas för att de inte ska bli buckliga. Ska fasaden efterlikna träpanel så spikas skivorna först i kanterna och sedan spikas locklister eller ribb fast på dem. Om fasaden ska efterlikna puts spikas skivorna fast i kanten samt här och var över ytan. Masonitskivor sätts upp tätt utan rörelsemån och fogarna spacklas. Skivorna spikas helst fast med galvaniserad spik, lämpligen dyckert.



Text: Pernilla Lindström
Grafisk form: Lage Johansson

**HÅLLA HUS – arena för byggnadsvård,
hushållning och samhällsplanering.**

Ett samarbete mellan Länsstyrelsen Västerbotten,
Västerbottens museum, Skogsmuseet i Lycksele
och Skellefteå museum.

SKELLEFTEÅ 2007